

*До спеціалізованої вченої ради Д 26.718.01
в Національному інституті стратегічних досліджень
01133, м. Київ, вул. Генерала Алмазова, 18/7*

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора економічних наук, професора

Новікової Ольги Федорівни

на дисертацію Токарського Тараса Богдановича

**«Соціальні аспекти економічної безпеки України в процесі
євроінтеграції», поданої до спеціалізованої вченої ради Д 26.718.01**

**Національного інституту стратегічних досліджень на здобуття
наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю
21.04.01 — Економічна безпека держави (економічні науки).**

Актуальність теми дисертаційного дослідження обумовлена гострою необхідністю подолання економічної кризи в країні, недосконалою соціальною політикою, невизначеністю та нескоординованістю діяльності органів та структур виконавчої влади щодо збалансованості соціальної та економічної безпеки та стабільним прагненням України до євроінтеграції в умовах обмежених можливостей виконання вимог та обов'язків до набуття повноправного членства в ЄС.

Зміна спрямованості системи національної безпеки України з соціально-гуманітарного на воєнно-політичний напрям у 2018 році з прийняттям Закону України «Про національну безпеку України» виключила із законодавчого поля України значну кількість сфер національної безпеки, а серед них соціальну та економічну. Це негативно вплинуло на ефективність державного регулювання взаємодії та взаємообумовленості соціальних та економічних процесів в країні, а також не сприяло прийняттю управлінських дій на попередження виникнення та мінімізацію соціальних та економічних

загроз. Вкрай негативно впливає на економічний та соціальний стан в країні довготривалий збройний конфлікт на Сході України та пандемія COVID-19. Все це в сукупності визначає тему дослідження як актуальну та своєчасну.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація Т. Б. Токарського виконувалася у межах тематик науково-дослідних робіт в Національному інституті стратегічних досліджень, що свідчить про затребуваність результатів наукових досліджень. Зокрема, це такі теми, як: «Проект щорічного Послання Президента до Верховної Ради України» (номер державної реєстрації 0106U002642), «Стратегія соціально-економічного розвитку України» (номер державної реєстрації 0107U002509), «Забезпечення відновлення спроможності економіки України до збалансованого розвитку в умовах посткризової невизначеності» (номер державної реєстрації 21U000067).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційної роботи.

Ознайомлення із змістовим наповненням дисертації, автореферату та публікацій автора дозволяє зробити висновок про те, що наукові положення, висновки й рекомендації, сформульовані в дисертаційній роботі, характеризуються належним рівнем обґрунтованості та достовірності. Це підтверджується глибоким та критичним узагальненням теоретико-методологічних засад побудови взаємодії та взаємозалежності соціальної та економічної безпеки, а також особливостями впливу соціальних чинників на економічну безпеку.

Використання при проведенні дослідження абстрактно-логічного методу дозволило обґрунтувати можливості застосування сучасних економічних теорій для вибору моделі соціальної політики; індуктивної логіки – для оцінювання тенденцій розвитку соціальної сфери, обґрунтування соціальних чинників економічної безпеки. Системний метод був залучений для визначення пріоритетів у подоланні економічній безпеці держави, а метод статистичного та порівняльного аналізу – для визначення факторів, які

впливають на зміну параметрів розвитку та розробку прогнозних сценаріїв соціально-економічного розвитку країни. Системно-структурний аналіз застосовувався для оцінки закономірностей, тенденцій та визначення пріоритетів розвитку соціальної сфери, а компаративний аналіз – для визначення можливостей адаптації успішних зарубіжних практик щодо реалізації принципу економічної ефективності та соціальної справедливості в Україні.

Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки і рекомендації є достовірними та обґрунтованими. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, є достатньо високим, авторські пропозиції надано на належному науковому рівні.

Структура дисертаційної роботи. Дисертаційна робота Т. Б. Токарського за структурою складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (330 найменувань на 34 сторінках) і 2 додатків, розміщених на 7 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 422 сторінки, із них основного тексту – 361 сторінку (15,9 д.а.), які містять 10 таблиць та 46 рисунків.

Найважливіші результати дисертаційного дослідження та їх наукова новизна полягає в тому, що дисертаційне дослідження Т. Б. Токарського є новітнім науковим дослідженням, яке ґрунтується на вбудованості соціальних складових в систему економічної безпеки України на шляху інтеграції до ЄС.

Висновки і положення, що виносяться на захист, є особистим здобутком дисертанта та характеризуються необхідним рівнем наукової новизни для дисертаційного дослідження на здобуття ступеня доктора економічних наук. Наукова новизна дисертаційної роботи зводиться до такого.

Представлено теоретико-методологічні обґрунтування доцільності врахування соціальних аспектів забезпечення економічної безпеки на шляху

до євроінтеграційних процесів, для успішного просування через механізм встановлення взаємозв'язку його соціальних складових та їх ідентифікацію на мезо- та макроекономічному рівнях, впровадження соціологічного моніторингу, а також розроблення цільових програм нейтралізації негативного впливу соціальних чинників на економічну безпеку (с. 34–84).

Удосконалено теоретичні засади гармонізації безпеки та розвитку в системі «особистість-суспільство-держава», на яких базується формування «держави загального добробуту» та досягається стійкість, стабільність та економічний розвиток (с. 86–125).

Розроблено науково-методичне забезпечення оцінки ефективності соціальних цільових програм у контексті кращого світового досвіду реформування соціально-економічних правовідносин, враховано особливості національного інституційного середовища у соціальній сфері, соціально-економічний стан та перспективи розвитку країни з додержанням принципів соціальної справедливості та економічної ефективності у процесі євроінтеграції (с. 315–345).

Обґрунтовано класифікацію та визначено вплив соціальних загроз на економічну безпеку держави, якими є чинники демографічної кризи, низький рівень охорони здоров'я, невідповідність змісту й якості освітніх послуг потребам ринку праці, а також неефективність системи соціального захисту, поширення бідності, послаблення ролі соціального діалогу, поширення молодіжного, довгострокового і структурного безробіття (с. 239–262).

Розвинуто категоріальний апарат дослідження, автором вдало сформульовано дефініцію поняття «соціальні чинники економічної безпеки», яка визначає систему факторів, що утворюють потенціал якісних трансформацій механізмів її забезпечення й актуалізують її зміст з урахуванням інтересів особи, суспільства, держави, а також забезпечують гідний рівень життя населення та сприяють формуванню та нагромадженню людського капіталу (с. 125-140).

Набули подальшого розвитку стратегічні засади формування та використання важелів забезпечення економічної безпеки, які ґрунтуються на імплементації європейського досвіду реалізації інноваційно-інвестиційної моделі зайнятості з використанням механізмів фінансово-кредитної, структурної, податкової, інвестиційної, протекціоністської та соціальної підсистем економічної політики, розвитку внутрішньодержавної системи трансферу технологій та стимулюванні розвитку високотехнологічних галузей економіки України (с. 359–373).

Розроблено ресурсно-функціональні підходи до вимірювання впливу соціальних загроз на економічну безпеку держави, які дозволяють ідентифікувати загрози в розрізі складових безпеки; узагальнити євроінтеграційні процеси в економічній системі за критерієм «функціональна роль в умовах дотримання вимог економічної безпеки» (с. 299–373).

Повнота викладу основних результатів дисертаційної роботи в опублікованих працях та в авторефераті. Теоретико-прикладні положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи, що містять визначені елементи наукової новизни, повною мірою знайшли відображення у 35 наукових працях загальним обсягом 54,3 д. а., з яких 29,67 д. а. належать особисто автору. До їх числа входять одна одноосібна монографія обсягом 18,4 д. а., три колективні монографії, видані за кордоном (автору належить 1,17 д. а.), 21 публікація у наукових фахових виданнях, загальним обсягом 9,1 д.а., 9 із яких – в наукових фахових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз, обсягом 3,52 д. а., 4 публікації – у закордонних виданнях, обсягом 1,51 д. а., та 10 праць апробаційного характеру. У дисертаційній роботі з переліку публікацій, які були опубліковані у співавторстві, дисертантом використано виключно власні наукові доробки.

Результати дисертаційного дослідження були висвітлені автором на дев'яти наукових і науково-практичних конференціях, круглих столах міжнародного та всеукраїнського рівнів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання висновків та пропозицій дисертації при розробленні Плану заходів з впровадження «Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року», а також при формуванні та реалізації правових документів соціальної політики та за окремими її напрямками з врахуванням вимог інтеграції до ЄС. Отримані результати також можуть бути використані у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін та підготовці навчальних посібників; у правовиховній роботі – для здійснення адвокації й громадського моніторингу дотримання, забезпечення й захисту соціальних та економічних прав й інтересів людини з врахуванням наукових напрацювань дисертанта, які вже знайшли своє втілення у навчальному процесі Інституту підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка» та застосовуються при викладанні дисциплін «Економіка та бізнес», «Міжнародна економіка», «Фінанси», «Страховання» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, при формуванні тематики та завдань для курсового проекту «Управління фінансовими потоками» і тематики кваліфікаційних робіт для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти (довідка № 22-09 від 17.02.2021 р.). Також впроваджені в навчальний процес Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України та застосовуються при підготовці бакалаврських та магістерських кваліфікаційних робіт, викладанні дисциплін «Публічне управління у сфері забезпечення національної безпеки», «Публічне управління в ЄС», «Регіональна економічна теорія» (довідка № 20/09 від 16.02.2021 р.) – результати наукового пошуку дисертанта, викладені у кваліфікаційній науковій праці.

Практична цінність отриманих в дисертації результатів полягає в тому, що окремі пропозиції, зроблені автором, можуть бути використані для удосконалення вітчизняного законодавства України. Особливе значення результати дослідження матимуть для позитивної адаптації національного

законодавства у сфері соціальної та економічної політики до права Європейського Союзу.

Відповідність дисертаційної роботи вимогам МОН України.

Дисертація Т. Б. Токарського є завершеною науково-дослідною роботою, що виконана самостійно автором на високому науково-теоретичному рівні. Дисертація написана українською мовою та оформлена відповідно до положень, норм і правил МОН України.

Автореферат за структурою і технічним оформленням відповідає визначеним МОН України стандартам. В авторефераті відображено ключові результати дисертаційної роботи та основні наукові здобутки автора. Зміст автореферату є ідентичним змісту основних положень дисертаційної роботи.

Дискусійні положення та зауваження по дисертаційній роботі.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Т.Б. Токарського слід зазначити, що вона має деякі зауваження та побажання, а окремі висновки автора є дискусійними та потребують подальшого обґрунтування.

1. Євроінтеграційні прагнення України вимагають збалансованості правової бази ЄС та України. Базовим документом ЄС, на який орієнтується Україна є Єдиний європейський акт, де визначається система економічних, соціальних та трудових прав. Європейська політика соціальної безпеки ґрунтується на цінностях, визначених в Угоді про соціальну політику та Протоколом про економічну, соціальну та територіальну єдність. Гідними прикладами для України є Польща та Литва, які залучені до євроінтеграційних процесів укріплення безпеки східноєвропейських країн-партнерів, які є членами Східного партнерства. Вони акцентують увагу на національних, економічних та соціальних інтересах в системі національної безпеки, на пріоритетності захисту прав і свобод людини з одночасним прагненням досягання європейських норм, стандартів, вимог. Але в дисертації не виокремлені можливості залучення та адаптації успішного досвіду інтеграції країн до Європейського Союзу, які мають невеликий

термін членства в ЄС. Їх позитивний досвід дозволив би Україні прискорити процеси євроінтеграції у більш м'якому варіанті.

2. Досягнення збалансованості економічної та соціальної безпеки залежить від ефективності державної політики в економічній та соціальній сфері. В Україні відбулись інституційні зміни на користь економічній безпеці при переделегуванні у 2019 році трудової сфери із Міністерства соціальної політики України до Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. В дисертації відсутня оцінка цих інституційних трансформацій за наявності цілого розділу 3, який присвячений зайнятості населення в системі забезпечення економічної безпеки. Наявність такої оцінки є важливою для подальшого вибору стратегічних пріоритетів у забезпеченні економічної безпеки при створенні умов для ефективної зайнятості.

3. Розвиток демократичних засад управління розвинених країн є умовою та вимогою для рівноправного партнерства. Україна має певні досягнення у цій сфері. Вже більше 10 років впроваджується ініціатива «Партнерство «Відкритий Уряд», завдяки чому сформовано нові дієві стандарти взаємодії між Кабінетом Міністрів України та інститутами громадянського суспільства. Партнерство відбувається під час планування, здійснення моніторингу та оцінювання заходів з удосконалення відкритого урядування. Поставлені в дисертаційній роботі питання забезпечення збалансованості економічної та соціальної безпеки, встановлення стратегічних пріоритетів та механізмів їх узгодження потребують участі громадянського суспільства, як суб'єкта, у цих процесах. Але автор дисертації не приділив уваги, не передбачив форм взаємодії на стадії формування, реалізації та контролю виконання запропонованого безпекового контексту соціальної політики.

4. За термін незалежності України управлінці та науковці інтенсивно працювали над правовими документами з економічної безпеки. Після прийнятого у 2003 році Закону України «Про основи національної

безпеки» було підготовлено проекти Концепції, Стратегії та Державної програми забезпечення економічної безпеки. Але ці проекти не було прийнято. Тільки 10 березня 2021 року Кабінет Міністрів України схвалив «Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року». Незважаючи на її переваги за принципам побудови з орієнтацією на безпеку і розвиток, в цій Стратегії не акцентується увага на соціальній та трудовій розвитку, спрямований на забезпечення економічної безпеки. Дисертант у своїх пропозиціях та рекомендаціях не дає відповіді на ці питання. Можливості їх використання ще не вичерпано. По розробці механізмів реалізації Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 р. та відповідного Плану дій з її впровадження доцільно надати адресні пропозиції, які є науковим результатом дисертації із забезпечення ефективної зайнятості, стимулювання її зростання в інноваційних галузях економіки, взаємозв'язку економічного розвитку з ринком праці, зростання людського капіталу на потреби національної економіки тощо.

5. Довготривалий збройний конфлікт на Сході України значно знизив рівень економічної безпеки України і поставив нові завдання перед державною соціальною політикою. Одночасно до цього додалися негативні економічні та соціальні наслідки пандемії COVID-19. Але ці актуальні питання залишились поза увагою дисертанта незважаючи на те, що вони негативно впливають на економічну та соціальну безпеку, а також є суттєвою перешкодою на шляху євроінтеграції.

Загальний висновок про дисертаційну роботу.

Дисертація Токарського Тараса Богдановича «Соціальні аспекти економічної безпеки України в процесі євроінтеграції» виконана на високому науково-теоретичному рівні, а одержані автором в процесі дослідження результати характеризуються науковою новизною та мають теоретичну і практичну цінність. У дисертаційній роботі розв'язано актуальне наукове завдання, що полягає у розробленні та обґрунтуванні теоретичних положень,

методологічних підходів та прикладних рекомендацій щодо соціальних аспектів забезпечення економічної безпеки України в процесі євроінтеграції.

Дисертація є завершеною науково-дослідною роботою та відповідає вимогам МОН України, які висуваються до робіт на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, зокрема, пп. 9, 10, 12, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами та доповненнями), а також «Вимогам до оформлення дисертації», затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р.

Усе вищевикладене дає можливість зробити висновок про те, що автор дисертаційної роботи **Тарас Богданович Токарський** заслуговує присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 21.04.01 — Економічна безпека держави (економічні науки).

Офіційний опонент:

**Заступник директора з наукової роботи
Інституту економіки промисловості
Національної академії наук України,
доктор економічних наук, професор**

